

Szwedzki *sorg* i polski *smutek* – emocja podstawowa w szwedzko-polskim przekładzie

Ewa Gruszczyńska

Uniwersytet Warszawski

1. Wprowadzenie

Mówienie o emocjach, ich analizowanie i porównywanie jest zadaniem wielowymiarowym i bardzo złożonym, ponieważ wciąż nie ma jednomyślności co do samej natury zjawiska oraz sposobu jego opisywania (por. m.in. Clore, Ortony i Foss 1987; Ekman 1992; Fries 1992; Johnson-Laird i Oatley 1989; Wierzbicka 1994; Lüdtke 2015). Przedstawienie jednej ogólnie przyjętej i obowiązującej definicji *emocji* w prosty sposób oddającej jej wszechstronny charakter okazuje się zadaniem jak dotąd niemożliwym, gdyż emocje są przedmiotem zainteresowania badaczy z różnych dyscyplin wiedzy, począwszy od filozofów, poprzez etnografów, psychologów, socjologów na lingwistach skończywszy. Jednak większość z nich twierdzi, że emocje to silne stany psychiczne (świadome lub nieświadome) o wyraźnym pozytywnym bądź negatywnym wartościowaniu, u podłoża których znajduje się jakieś wydarzenie. Większość badaczy jest zgodna, że spośród wszystkich emocji da się wyróżnić te, które można nazwać podstawowymi, a wśród nich

najczęściej powtarzają się [radość], [gniew], [strach] oraz [smutek], ten ostatni stanowi centrum niniejszych rozważań¹.

Emocje, pomimo eksplozji opracowań w latach 60., 70. i 80., analizowane były głównie z perspektywy socjologicznej i psychologicznej². Większość analiz, jak pisała jeszcze pod koniec lat 90. A. Wierzbicka, „posiada jeden słaby punkt: zapominają one o problemie języka” (Wierzbicka 1999: 139). Od tego czasu nastąpił znaczny postęp w badaniach na tym polu. Opublikowano wiele rozpraw dotyczących językowych sposobów komunikowania emocji, jednak zwykle badacze ograniczają się do analizowania pod tym względem jednego wybranego języka (Fries 1990; Grochowski 1990; Nowakowska-Kempna 1995; Athanasiadou i Tabakowska red. 1998; Spagińska-Pruszk 2005). Do wyjątków należą badania porównawcze, takie jak N. Friesa (1992) dotyczące wartościowania w języku polskim i niemieckim oraz A. Wierzbickiej (1988, 1994) czy J. Harkinsa i A. Wierzbickiej (red. 2001), w których jednostki językowe związane z emocjami z różnych języków są ze sobą porównywane. Do tych niewielu pozycji należy dodać publikację, która ukazała się niedawno, mianowicie *Emotion in Language* (Lüdtke red. 2015), obejmującą szerokie spektrum zagadnień związanych z emocjami i językiem w powiązaniu z różnymi dziedzinami wiedzy, opatrzoną przykładami z różnych języków.

Jednak wciąż wśród publikacji poświęconych emocjom niewiele jest takich, które zajmują się przekładem. Pewne ożywienie w tej dziedzinie przyniósł początek XXI wieku, a wraz z nim książka *Translating Emotion* pod redakcją K. Shields i M. Clarke’a (2011), w której autorzy tekstów skupiają swoją uwagę na różnego rodzaju relacjach, jakie zachodzą podczas przekładu językowych środków związanych z emocjami.

1. Na przykład według C. Izard (1971: 207) jest dziewięć emocji głównych: [zainteresowanie], [radość], [zdziwienie], [smutek], [gniew], [wstyd], [wstręt], [strach] i [pogarda], natomiast P. Ekman (1989: 151) wymienia pięć emocji podstawowych: [szczęście], [gniew], [strach], [obrzydzenie], [smutek]. W latach 90. lista ta ulega jednak znacznemu wydłużeniu (zob. Ekman i Davidson red. 1998).

2. Por. m.in. Arnold (1968); Fehr i Russel (1984); Coulter (1986); Clore, Ortony i Foss (1987); Ortony, Clore i Collins (1988); Ekman (1973, 1989, 1992).

Przywoływane przykłady dotyczą przekładów z języka niemieckiego oraz irlandzkiego na angielski, z japońskiego i chińskiego na portugalski oraz z angielskiego na język francuski³.

Badania kontrastywne szwedzko-polskie, a także badania przekładoznawcze zajmujące się emocjami należą do rzadkości. Językowe wykładniki emocji w tekstach szwedzkich i ich polskich tłumaczeniach były przedmiotem analizy tylko w kilku rozprawach (Gruszczyńska 2001; 2003; 2005). Brak jest dotychczas badań porównawczych na szerszą skalę dotyczących języka szwedzkiego i polskiego, a tym bardziej badań opartych na materiale przekładowym między tymi dwoma językami.

Niniejszy artykuł nawiązuje do publikacji, które ukazały się pod redakcją naukową A. Duszak i N. Pawlak, poświęconych emocjom w językach i kulturach świata (Duszak i Pawlak red. 2003; 2005), w których przedstawiono analizę porównawczą polskiego *gniewu* i szwedzkiego *vrede* (Gruszczyńska 2003) oraz konceptualizację szwedzkiego *lycka* (*szczęścia*) (Gruszczyńska 2005). Tym razem w centrum uwagi znajdzie się trzecia z tzw. emocji podstawowych, której w języku polskim przyporządkowany jest leksem *smutek*, a w języku szwedzkim *sorg*. Przeanalizowane i porównane zostaną ich wystąpienia w związkach łączliwych i stałych w obu językach oraz przekłady na język polski szwedzkiej jednostki *sorg* zaczerpnięte z równoległego korpusu szwedzko-polskiego współczesnych tekstów literackich.

2. Szwedzki leksem *sorg* i jego polski ekwiwalent *smutek*

Według wielkiego słownika języka szwedzkiego *Svenska Akademiens Ordbok* (SAOB) pierwsze i podstawowe znaczenie wyrazu *sorg* to:

djup, genomträngande o. mer l. mindre långvarig, ofta intensiv l. häftig känsla av själslig smärta l. av själsligt lidande,

3. Warto tu także wymienić artykuł *Cultural Basis of Metaphors Translation: Case of Emotions in Persian and English* (Safarnejad, Ho-Abdullah i Mat Awal 2014).

orsakad av händelse l. skeende l. förhållande o. d., som av den drabbade upplevs ss. en svår personlig olycka l. förlust (se särsk. c) l. hemsökelse l. motgång o. d. (äv. med inbegrepp av mer l. mindre häftig l. djupgående o. spontan åtföljande känslouttryck), djup bedrövelse; motsatt: glädje;. äv. om känsla av sådant slag utan särskild tanke på vem som därav är uppfylld.

głębokie, przejmujące, trwające dłużej lub krócej, często intensywne, silne uczucie bólu duszy, cierpienia duszy spowodowanego wydarzeniem, wypadkiem, okolicznością, które dotknięty odczuwa jako osobiste nieszczęście, stratę, klęskę, niepowodzenie (ewentualnie wraz z bardziej albo mniej silnym, głębokim, spontanicznym daniem wyrazu odczuciom), duże zmartwienie; przeciwieństwo radości; ewentualnie uczucie tego rodzaju bez wskazania na kogoś, kto cierpi z tego powodu [tłum. – E.G., <http://www.saob.se/>].

Drugie znaczenie rzeczownika *sorg* wymieniane przez SAOB oznacza żałobę:

om det yttre markerandet (gm klädsel i svart, användandet av sorgband o. d.) av en persons sorg [...] (om sorg orsakad av närstående persons, i sht anhörigs bortgång).

o zewnętrznych symbolach (czarne ubranie, noszenie czarnej opaski) przez osobę dotkniętą smutkiem spowodowanym śmiercią kogoś bliskiego z rodziny [tłum. – E.G.].

i jest w kontekście niniejszych rozważań mniej interesujące.

Polski rzeczownik *smutek* według *Słownika języka polskiego PWN* oznacza „stan psychiczny będący następstwem przykrych przeżyć, kłopotów” lub „przygnębiający, smutny nastrój panujący gdzieś”. Według

Uniwersalnego słownika języka polskiego (Dubisz red. 2006) *smutek* w pierwszym znaczeniu to „stan psychiczny będący następstwem przykrych przeżyć, doznawanych cierpień fizycznych lub moralnych, uczucie przygnębienia”, w drugim zaś „przygnębiający, smutny nastrój panujący gdzieś, gorycz”.

Na podstawie przytoczonych definicji mogłoby się wydawać, że oba rzeczowniki, tj. szwedzki *sorg* i polski *smutek*, są bardzo bliskie znaczeniowo. Jednak definicje te ze względu na swoją ogólnikowość nie stanowią wystarczającej podstawy do takich porównań. Warto się więc zastanowić, czy rzeczywiście między szwedzkim *sorg* i polskim *smutkiem* nie ma zasadniczych różnic znaczeniowych. Próbując odpowiedzieć na to pytanie, odwołamy się najpierw do frazeologicznej konceptualizacji tej emocji w obu językach, a więc do porównania jej objawów wyłaniających się ze związków frazeologicznych (łączliwych i stałych), w skład których wchodzi w języku szwedzkim formy leksemu *sorg* i w języku polskim formy leksemu *smutek*, a następnie porównamy tłumaczenia fraz z ich użyciem. Źródło przykładów dla analizy stanowiły:

- SAOB – *Svenska Akademiens Ordbok*
- Skorupka, Stanisław (1974). *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 2. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Dubisz, Stanisław (red.) 2006. *Słownik języka polskiego*, t. 3. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Müldner-Nieckowski, Piotr (2003). *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Świat Książki.
- <https://spraakbanken.gu.se/>
- <http://nkjp.pl/>
- korpus szwedzko-polski i polsko-szwedzki współczesnych tekstów literackich, <http://www.ils.uw.edu.pl/korpus/>

2.1. Podobieństwa w konceptualizacji szwedzkiego *sorg* i polskiego *smutku*

Jak wskazują przykłady z powyższych źródeł, w obu językach wykorzystuje się te same ogólne schematy wyobrazeniowe, według których zarówno *sorg*, jak i *smutek* są konceptualizowane bardzo podobnie. W języku szwedzkim, i polskim emocja ta jest personifikowana. Najczęściej jako bliżej nieokreślona istota, a nieraz jako przeciwnik:

ISTOTA

- (1) szw. *stum, still, vit, melankolisk sorg, att vara gripen av sorg*
 pol. *niemy, cichy, głuchy, blady, melancholijny smutek, kogoś ogarnął smutek*

PRZECIWNIK

- (2) szw. *att vara slagen, nedbruten, överväldigad av sorg, sorgen riser, övervinna sin sorg*
 pol. *nie poddawać się smutkowi, pokonać smutek, smutek napada, zabija*

Także w obu językach emocja ta jest postrzegana jako choroba:

CHOROBA

- (3) szw. *att känna sorg i hela sin kropp, att vara tärd av sorg, sjuk av sorg*
 pol. *zjadliwy, nieuleczany, bolesny, śmiertelny smutek, chory ze smutku*

Wyobrażenie omawianej emocji jako substancji o różnych cechach fizycznych, najczęściej jednak jako substancji niestałej, substancji wyczuwalnej za pomocą zmysłu wzroku i smaku jest także widoczne zarówno po szwedzku, jak i po polsku:

SUBSTANCJA

- (4) szw. *det fylld mig med sorg, kolsvart sorg, bitter sorg*
 pol. *pogrążyć się w smutku, przepelniony smutkiem, czarny, gorzki smutek*

Do tej samej kategorii wyobraźniowej należy konceptualizacja tej emocji jako substancji podzielnej i jest dokładnie taka sama w obu językach:

CZEŚĆ-CALOŚĆ

- (5) szw. *att dela sorg med någon*
 pol. *dzielić z kimś smutek*

Do podobieństw należy zaliczyć także mówienie o *sorg* i o *smutku* za pośrednictwem jego objawów fizjologicznych i behawioralnych. Widoczny jest w obu językach utrwalony związek z sercem, wyrazem oczu i twarzy:

- (6) szw. *med sorg i hjärtat, ögon skimrar av sorg, i ansikte syns sorg*
 pol. *serdeczny smutek, serce przepelnione smutkiem, smutek maluje się na twarzy, smutek widać w oczach*

2.2. Różnice w konceptualizacji szwedzkiego *sorg* i polskiego *smutku*

Wskazane podobieństwa nie oznaczają jednak, że konceptualizacja obu leksemów jest w obu językach identyczna. Niektóre połączenia wskazują bowiem na wyraźne różnice między nimi. Widoczne są one w zakresie parametru dynamiczności, a szczególnie w zakresie dynamiki objawów behawioralnych.

W języku szwedzkim rzeczownik *sorg* łączy się z określeniami odnoszącymi się do zjawisk gwałtownych i dynamicznych w przeciwieństwie do polskiego *smutku*, który charakteryzuje się niską dynamiką

i łączy z określeniami odnoszącymi się do zjawisk łagodnych. Połączenie polskiego *smutku* z takimi określeniami, jak *gwałtowny smutek* czy *orkany smutku* narusza poczucie normy w zakresie łączliwości, podczas gdy po szwedzku jest całkowicie poprawne:

- (7) szw. *häftig sorg* ‘gwałtowny, porywczy smutek’
man drabbas av orkanen, översvämningar, häftiga sorg
 ‘człowieka dotykają orkany, powodzie,
 gwałtowne smutki’

Podobne różnice obserwujemy w zakresie objawów behawioralnych związanych z zachowaniem człowieka dotkniętego emocją zwaną po szwedzku *sorg*, a po polsku *smutek*. W języku polskim zachowania związane z przeżywaniem *smutku* nie cechują się gwałtownością w przeciwieństwie do języka szwedzkiego, w którym dynamika objawów behawioralnych związanych z *sorg* może być bardzo duża. Świadczą o tym następujące przykłady: *ropa ut sin sorg* ‘wywrzeszczyć swój smutek’, *skrika ut sin sorg* ‘wykrzyczyć swój smutek’, *att välla sorg* ‘trysnąć, bluznąć smutkiem’.

Powyższe porównanie skłania do wniosku, że konceptualizacja szwedzkiego *sorg* ma charakter bardziej dynamiczny niż polskiego *smutku*. Na podstawie obrazu fizjologicznych i behawioralnych objawów można także wysnuć wniosek, że emocja nazwana w języku szwedzkim *sorg* jest nieco bliższa znaczeniowo emocji nazwanej w języku polskim *rozpacz* i znajduje się wyżej na skali intensywności niż polski *smutek*, który sytuuje się w dolnych warstwach skali:

Rysunek 1. Emocje negatywne uporządkowane wg parametru [intensywność].

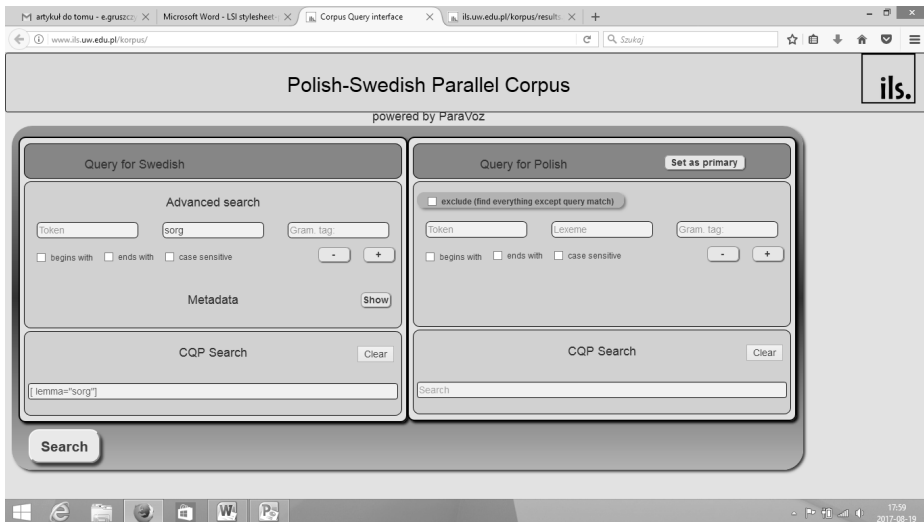
Źródło: na podstawie Fries (1992:120).

3. Analiza korpusowa przekładów szwedzkiego *sorg* na język polski

Podobieństwa i różnice w konceptualizacji między szwedzkim *sorg* i polskim *smutkiem* zaobserwowane na podstawie analizy materiału słownikowego spróbujemy porównać z obserwacjami materiału przekładowego, który stanowi równoległy korpus szwedzko-polski i polsko-szwedzki współczesnych tekstów literackich (<http://www.ils.uw.edu.pl/korpus/>). Korpus, który znajduje się w trakcie rozbudowy, w czasie przeprowadzonego badania miał objętość 1.558.695 tokenów. Część szwedzko-polska, która posłużyła do niniejszych badań, obejmowała jedenaście powieści wraz z polskimi przekładami (870.297 tokenów szwedzkich i 738.955 tokenów polskich)⁴. Mimo stosunkowo niewielkich rozmiarów korpus ten można uznać za reprezentatywny ze względu na zróżnicowanie tekstów, autorów i tłumaczy. Jest on wyrównany na poziomie zdań, tj. dla każdego segmentu (wyrazu) w tekście wyjściowym korpus dysponuje informacją na temat odpowiednika szukanego wyrazu w tekście docelowym. Jest także anotowany morfosyntaktycznie za pomocą tagsetów dla języka polskiego (zgodnego z NKJP, zob. <http://nkjp.pl/poliqarp/help/ense2.html>) i dla języka szwedzkiego Stagger

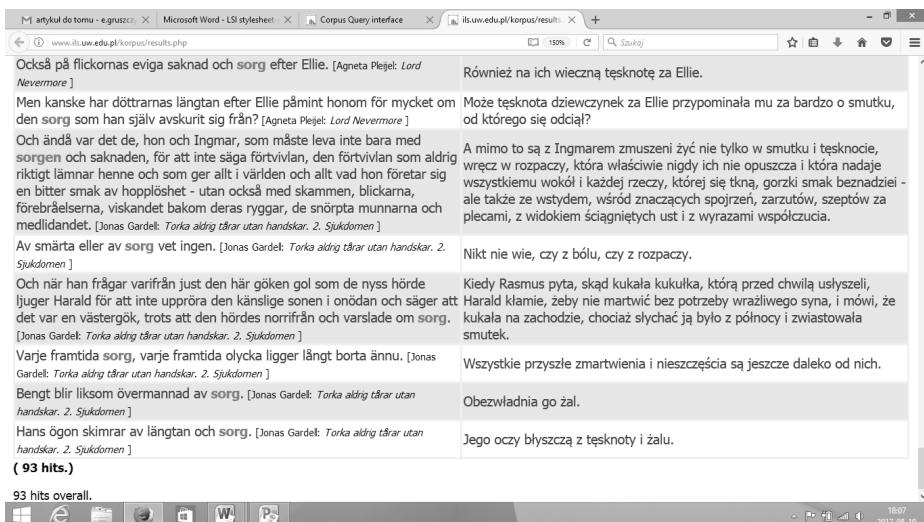
4. Obecnie korpus liczy około 5 mln tokenów, po 2,5 mln w każdym z języków.

(The Stockholm tagger, <http://www.ling.su.se/english/nlp/tools/stagger/stagger-the-stockholm-tagger-1.98986>). Zastosowany interfejs (na podstawie ParaVoz Meyer, Waldenfels i Zeman 2006–2014, <https://bitbucket.org/rvwfels/paravoz>, ze zmianami dla niemiecko-polskiego korpusu) pozwala na dość zaawansowane przeszukiwanie danych.

Rysunek 2. Interfejs korpusu. Źródło: opracowanie własne.

Materiał do badań ekscerpujemy za pomocą wyszukiwarki.

Rysunek 3. Interfejs wyszukiwarki po wyszukaniu paralelnych konkordancji. Źródło: opracowanie własne.

Wyszukiwarka wskazała 93 poświadczenia leksemu *sorg* w materiale korpusowym, w tym 80 to wystąpienia leksemu *sorg* w szwedzkich tekstach oryginalnych, a 13 to ekwiwalenty polskiego leksemu *smutek* występujące w szwedzkich przekładach. Przeanalizujemy przekłady szwedzkiego *sorg* na język polski.

Polski ekwiwalent przekładowy rzeczownika <i>sorg</i>	Liczba wystąpień
smutek	32
żałoba	16
rozpacz	10
żał	9
ból	3
zmartwienie	2
troska	1
tragedia	1
nieszczęście	1
cierpienie	1
inne (opuszczenia)	4
Razem	80

Tabela 1. Polskie ekwiwalenty rzeczownika *sorg* na podstawie materiału równoległego korpusu szwedzko-polskiego. Źródło: opracowanie własne.

Jak wskazują wyniki, najczęstszym odpowiednikiem szwedzkiego *sorg* w polskich przekładach jest rzeczownik *smutek* (32 wystąpienia). Na drugim miejscu plasuje się *sorg* w znaczeniu „żałoby” (16 wystąpień), które to znaczenie nie wchodzi w zakres niniejszych rozważań. Można więc stwierdzić, że *sorg* w podstawowym według SAOB znaczeniu, tj. „głębokiego, przejmującego, trwającego dłużej lub krócej, często intensywnego, silnego uczucia bólu duszy, cierpienia duszy spowodowanego wydarzeniem, wypadkiem, okolicznością, które dotknięty odczuwa jako osobiste nieszczęście”, wystąpił w szwedzkich tekstach wyjściowych 66 razy, a tłumacze w 32 wypadkach przyporządkowali mu polski odpowiednik *smutek*. Stanowi to około 50% wszystkich ekwiwalentów. Odpowiadają im te same schematy wyobrazeniowe, które występowały

w materiale słownikowym⁵, o czym świadczą poniższe przykłady, w których *sorg* i *smutek* są konceptualizowane albo jako istota (8–10), albo substancja lub część całości:

ISTOTA/PRZECIWNİK

- (8) szw. *Det finns inga prinsar, lika lite som vanliga människor, som kan gömma sig för **sorgen** och tänka att de har privilegiet att aldrig drabbas.*
[Henning Mankell: *Kvicksand*]
- pol. *W prawdziwym życiu ani książę, ani księżniczka, ani zwykły człowiek nie jest w stanie **uchronić się przed smutkiem.***
- (9) szw. *Och Stanisław som spelar schack med Bronisław nätterna igenom, många hundra partier, så att **sorgen** över den döde fadern inte ska hinna upp honom.*
[Agneta Pleijel: *Lord Nevermore*]
- pol. *To Stanisław całymi nocami gra z nim w szachy, setki razy, by **odgonić** od przyjaciela **smutek** po śmierci ojca.*
- (10) szw. *Och **sorgen** över hennes död överföll honom nys utan förvarning.* [Agneta Pleijel: *Lord Nevermore*]
- pol. ***Smutek** po utracie Ellie **zaatakował** go znów bez ostrzeżenia.*

W przykładzie (8) rzeczownik *sorg* został połączony z czasownikiem *gömma sig* ‘schować/ukryć się’, natomiast tłumacz zastosował jako jego ekwiwalent polski czasownik *uchronić się przed*, który łączy się z „czymś złym, niebezpiecznym” (Dubisz red. 2006). W przykładach (9) i (10) konceptualizacja *sorg* oraz *smutku* łączy się z wyobrażeniem

5. W materiale jest tylko jeden przykład z użyciem *sorg* konceptualizowanym jako choroba, jednak ze względu na swobodne tłumaczenie nie ma odpowiednika w polskim tekście docelowym: szw. *Hon kände Ebbas **sorg** i hela sin kropp* [Camilla Läckberg: *Ånglamakerskan*]; pol. *Całą sobą wczuwała się w jej **rozpacz**.*

istoty jako przeciwnika. W tym ostatnim w obu tekstach, tj. wyjściowym i docelowym, jest podmiotem czynnym, atakującym. W przykładzie (9) natomiast szwedzkiego rzeczownika *sorg* użyto we frazie *ska inte hinna upp* ‘żeby nie dogonił’, podczas gdy w polskim przekładzie *smutek* łączy się z czasownikiem *przegonić*, co powoduje zmianę informacji na temat sytuacji. W tekście szwedzkim *sorg* (emocja, której doświadcza podmiot) jest czymś, co może się przydarzyć, podczas gdy w tekście polskim już się przydarzyła.

SUBSTANCJA wyczuwalna przez różne zmysły:

- (11) szw. *Väva in sin egen sorg och sina egna minnen i änglarna.*
[Camilla Läckberg: *Änglamakerskan*]
pol. **Wpleść** swój **smutek** i wspomnienia.
- (12) szw. *Sorgen och smärtan och var inte bara hennes, den var också hans, och han förtjänade att även hon försökte.*
[Camilla Läckberg: *Änglamakerskan*]
pol. *Nie tylko ona **pogrążyła się w smutku** i żalu, on również. Zasłużył na to, żeby chociaż spróbowwała.*
- (13) szw. *Den utplånar livets sorger.*
[Agneta Pleijel: *Lord Nevermore*]
pol. **Zagłusza smutki** życia.
- (14) szw. *Det lämnade efter sig en pust av ånga och sorg.*
[Agneta Pleijel: *Lord Nevermore*]
pol. *Pozostawiła po sobie **podmuch** pary i **smutku**.*
- (15) szw. *Han kom från mötet med professor Bertz då en hel korg av gammal sorg, uppskjuten, undanträngd och bortmotad, tömdes över hans huvud.*
[Agneta Pleijel: *Lord Nevermore*]
pol. *Wracał ze spotkania z profesorem Bertzem, kiedy cały **kosz** dawnego **smutku**, odpychanego, schowanego i tłumionego, wysypał mu się na głowę.*

W przykładach (11), (12), (14) i (15) zarówno *sorg* w szwedzkim tekście wyjściowym, jak i *smutek* w polskim tekście docelowym odnoszą się do substancji wyczuwalnej zmysłem dotyku, tj. takiej, którą można *wpleść*, w której można się *pograć*, poczuć na skórze w postaci *podmuchu*, a także *wysypać*. W przykładzie (13) jest to substancja wyczuwalna zmysłem słuchu. W kolejnym przykładzie (16) zarówno *sorg*, jak i *smutek* odnoszą się do substancji podzielnej:

CZĘŚĆ/CAŁOŚĆ jako substancja podzielna

(16) szw. *De vill inte dela sin sorg med henne.*

[Agneta Pleijel: *Lord Nevermore*]

pol. *Nie chcą **dzielić** z nią swojego **smutku**.*

Podobieństwa między *sorg* i *smutkiem* w zakresie objawów fizjologicznych ilustruje przykład (17), w którym w obu językach uwidacznia się związek pomiędzy tą emocją a wyrazem twarzy związanym z układem ust:

(17) szw. *I ena mungipan syns sorg, i den andra vilja.*

[Agneta Pleijel: *Lord Nevermore*]

pol. ***W jednym kąciku ust widoczny jest smutek**, w drugim siła woli.*

Jak wcześniej wspomniano, *smutek* stanowi ekwiwalent szwedzkiego *sorg* w połowie przykładów uzyskanych w korpusie. W pozostałych 50% tłumacze zdecydowali się na inny polski odpowiednik szwedzkiego *sorg*. Na pierwszym miejscu plasuje się ekwiwalent *rozpacz* (10 wystąpień), na drugim żal (9 wystąpień), a na trzecim *ból* (4 wystąpienia). Pozostałe ekwiwalenty (*troska*, *tragedia*, *zmartwienia*, *nieszczęście*) mają jedynie pojedyncze wystąpienia, ale większość z tych ekwiwalentów to nazwy, które odnoszą się do emocji o większym stopniu intensywności niż *smutek*, np. *tragedia*.

Ekwiwalent *rozpacz* jest stosowany najczęściej w kontekstach, kiedy stanowi przeciwieństwo do emocji bardzo pozytywnej, jak w poniższym przykładzie (18), w którym w szwedzkim tekście wyjściowym przeciwstawiono wyrażenie *stor lycka* ‘wielkie szczęście’ wyrażeniu *ofattbar sorg* ‘niepojęty smutek’. W tekście docelowym tłumacz zdecydował się na polski ekwiwalent *rozpacz*, który jest notowany w *Słowniku antonimów* PWN (Dąbrówka i Geller 1995) właśnie jako antonim *szczęścia*:

- (18) szw. *Två kvinnor som jag av tillfälligheter mött har gett mig insikt om vad som kan vara en stor lycka och motsatsen, en lika ofattbar sorg.* [Henning Mankell: *Kvicksand*]
 pol. *Dwie kobiety, które przypadkiem spotkałem w moim życiu, pomogły mi zrozumieć, co jest ogromnym szczęściem, a co jego przeciwieństwem – nieskończoną rozpaczą.*

W kolejnym przykładzie (19) w szwedzkim tekście wyjściowym, który w dosłownym tłumaczeniu brzmi ‘przypomina o tym, o czym wszyscy powinni wiedzieć, że smutek musi mieszkać w ludziach, żeby mogli zobaczyć jego przeciwieństwo’ jest mowa o nienazwanej emocji będącej przeciwieństwem *sorg*. Tłumacz przełożył to eksplicytnie i nazwał przeciwieństwo, o którym jest mowa *radością*, a do niej przyporządkował jako antonim *rozpacz*. Decyzja może wydawać się wątpliwa, gdyż pary antonimów tworzą ze sobą *szczęście* i *rozpacz* oraz *radość* i *smutek*, co także potwierdza *Słownik antonimów* PWN (Dąbrówka i Geller 1995), dlatego zastosowanie polskiego rzeczownika *rozpacz* jako ekwiwalentu do szwedzkiego *sorg* wydaje się w tym kontekście nieuzasadnione:

- (19) szw. *Och hon påminner om det som alla bör veta; att sorgen måste bo inom människor för att motsatsen ska kunna bli synlig.* [Henning Mankell: *Kvicksand*]

- pol. *Przypomina mi o najważniejszym: **rozpacz** musi tkwić w człowieku, by mogła ujawnić się radość.*

Natomiast w przykładzie (20) w szwedzkim tekście wyjściowym użyto antonimów *sorg* i *glädje*, którym według słowników w języku polskim odpowiada para *smutek* i *radość*. Jednak tłumacz zastosował parę antonimów o większym stopniu intensywności, a mianowicie *szczęście* i *rozpacz*, gdzie *rozpacz* jest odpowiednikiem szwedzkiego *sorg*:

- (20) szw. ***Glädje** kan uttryckas som lättnad, **sorg** som resignation.*
 [Henning Mankell: *Kvicksand*]
 pol. *Oznaką **szczęścia** może być ulga, a **rozpaczy** – rezygnacja.*

Przykładem, który świadczy o wyraźnej różnicy między szwedzkim *sorg* i polskim *smutkiem*, może być zdanie poniżej:

- (21) szw. *I sin chockartade **sorg** var det deras raseri mot honom, läkaren, som han mindes.* [Henning Mankell: *Kvicksand*]
 pol. *Nie mógł zapomnieć ich **rozpaczy** i złości, która skupiła się na lekarzu, a więc na nim.*

W szwedzkim tekście wyjściowym rzeczownikowi *sorg* towarzyszy określenie *chockartade* ‘wstrząsający’ oraz *raseri* ‘furia’. Są to wyrazy, których polskie odpowiedniki nie łączą się z rzeczownikiem *smutek* ze względu na zbyt silne nacechowanie dynamicznością. Dlatego został on zastąpiony przez *rozpacz*, chociaż tłumacz w bardzo swobodny sposób dokonał interpretacji całego tego fragmentu.

Dwa ostatnie przykłady (22, 23) są także ilustracją zastosowania polskiego ekwiwalentu *rozpacz* do szwedzkiego rzeczownika *sorg*. Trudno o jednoznaczną interpretację tego wyboru, ale można się domyślać, że to szerszy kontekst spowodował taki wybór tłumacza:

- (22) szw. *Av smärta eller av **sorg** vet ingen.* [Jonas Gardell: *Torka aldrig tårar utan handskar. 2. Sjukdomen*]
 pol. *Nikt nie wie, czy z bólu, czy z **rozpaczy**.*
- (23) szw. *Som en sorts **Sorgens** ikon finns hennes bild uppspikad på en av mina inre väggar.*
 [Henning Mankell: *Kvicksand*]
 pol. *Przytwierdziłem jej wizerunek do jednej ze ścian w moim wewnętrznym pałacu jako ikonę symbolizującą **rozpacz**.*

Polski rzeczownik *żal* jako ekwiwalent szwedzkiego *sorg* występuje w tłumaczeniach najczęściej w kontekstach, w których *sorg* jest wyobrażany jako zjawisko aktywne i dynamiczne, jak w poniższych przykładach:

- (24) szw. *Bengt blir liksom övermannad av **sorg**.* [Jonas Gardell: *Torka aldrig tårar utan handskar. 2. Sjukdomen*]
 pol. *Obezwładnia go **żal**.*
- (25) szw. *Han var en klippa och ur klippan brast musiken fram och i den hans **sorg**.*
 [Kerstin Ekman: *Grand Final i skojarbranschen*]
 pol. *Był skałą i z tej skały tryskała muzyka, a w niej jego **żal**.*
- (26) szw. *Hatet och **sorgen** övermannade henne och hon föll snyftande ner på knä.*
 [Camilla Läckberg: *Änglamakerskan*]
 pol. *Ogarnęły ją nienawiść i żal. Ze szlochem padła na kolana.*

Czasami łączliwość leksykalna w języku docelowym stanowi ograniczenie, które powoduje konieczność zmian w tekście docelowym, jak w poniższym przykładzie:

- (27) szw. *Hans ögon skimrar av längtan och **sorg**. [Jonas Gardell: Torka aldrig tårar utan handskar. 2. Sjukdomen]*
 pol. *Jego oczy błyszczą z tęsknoty i **żalu**.*

W języku szwedzkim możliwe jest połączenie *ögon skimrar av sorg* ‘oczy błyszczą ze smutku’. W języku polskim wyrażenie *oczy błyszczą* łączy się z dynamicznym stanem emocjonalnym o negatywnym lub pozytywnym charakterze, np. *oczy błyszczą gniewem, z rozpacz, ze szczęścia* (Müldner-Nieckowski 2003). Nie łączy się z nazwami stanów emocjonalnych zarówno pozytywnych, jak i negatywnych o niskim stopniu intensywności, do jakich należy *smutek*. Ponieważ *żał*, który zastosował tłumacz jako ekwiwalent do *sorg*, znajduje się nieco wyżej na tej skali, dlatego mniej narusza zasadę łączliwości leksykalnej.

Pozostałe polskie ekwiwalenty szwedzkiego rzeczownika *sorg* występujące w analizowanym materiale docelowym, tj. *ból, troska, tragedia, nieszczęście, cierpienie, zmartwienie*, wskazują na większą złożoność znaczeniową szwedzkiego rzeczownika *sorg* w porównaniu z polskim rzeczownikiem *smutek*:

- (28) szw. *Henrik, jag förstår din **sorg**, men jag ska också vara ärlig mot dig. [Stieg Larsson: Män som hattar kvinnor]*
 pol. *Henriku, rozumiem twój **ból**, ale chcę być wobec ciebie szczery.*
- (29) szw. *Utan den stora **sorgen** kan nog ingen människa leva fullvärdigt. [Henning Mankell: Kvicksand]*
 pol. *Jest zrozumiałe, że bez **trosk** nie da się żyć pełnią życia.*
- (30) szw. *Men att hon hade kämpat med en stor **sorg** tvivlar jag fortfarande inte på. [Henning Mankell: Kvicksand]*
 pol. *Mimo to wciąż jestem przekonany, że zmagala się wtedy z wielką **tragedią**.*

- (31) szw. *Förlusten av deras första gemensamma barn hade varit en ofattbar **sorg**, men känslan av ensamhet och utsatthet hade nästan varit värre.*
 [Camilla Läckberg: *Änglamakerskan*]
 pol. *Utrata wspólnego dziecka była wielkim **nieszczęściem**, ale może jeszcze cięższym przeżyciem było poczucie osamotnienia i brak poczucia bezpieczeństwa.*
- (32) szw. *En halvfärdig ängel i silver låg på bordet och han undrade vilken **sorg** mycket skulle lindra.*
 [Camilla Läckberg: *Änglamakerskan*]
 pol. *Na stoliku był jeden, prawie gotowy. Czyje **cierpienie** złagodzi?*
- (33) szw. *Varje framtida **sorg**, varje framtida olycka ligger långt borta ännu.* [Jonas Gardell: *Torka aldrig tårar utan handskar. 2. Sjukdomen*]
 pol. *Wszystkie przyszłe **zmartwienia** i nieszczęścia są jeszcze daleko od nich.*

Wszystkie powyższe przykłady polskich odpowiedników szwedzkiego rzeczownika *sorg* wskazują na te jego elementy znaczeniowe, których nie można przypisać polskiemu rzeczownikowi *smutek*. Odnosi się do tego druga część definicji słownikowej hasła *sorg* w SAOB, przytoczonej na wstępie: „uczucie [...], które dotknięty odczuwa jako osobiste nieszczęście, stratę, klęskę, niepowodzenie (ewentualnie wraz z bardziej albo mniej silnym, głębokim, spontanicznym daniem wyrazu odczuciom), duże zmartwienie”.

4. Podsumowanie

Szwedzki rzeczownik *sorg* i polski rzeczownik *smutek* występują najczęściej jako ekwiwalenty słownikowe i przekładowe. Jednak oprócz

podobieństw można między nimi zaobserwować także pewne różnice. Już sama definicja rzeczownika *sorg* przytaczana przez SAOB, mimo że pozornie tożsama z definicją słownikową polskiego rzeczownika *smutek*, skłania do refleksji ze względu na znacznie większą objętość oraz szczegółowość zawartych w niej wyjaśnień. Różnice znaczeniowe między oboma rzeczownikami widać wyraźnie przy porównaniu związków składniowych, w jakie wchodzi obie jednostki, i sposobów, w jakie są konceptualizowane. Największe różnice widoczne są w zakresie parametru dynamiczności, w tym dynamiki objawów behawioralnych. Szwedzka jednostka okazuje się o wiele bardziej nacechowana dynamicznością niż jednostka polska. Potwierdza to analiza semantyczna i translologiczna. Szwedzki *sorg* często wchodzi w związki składniowe z określeniami cechującymi się dużą dynamicznością, np. *chockartade* ‘wstrząsający’ oraz *raseri* ‘furia’. To z kolei powoduje, że tłumacze wybierają takie polskie ekwiwalenty, które są silniej nacechowane emocjonalnie niż polski *smutek*, jak np. *rozpacz* czy *tragedia*. W analizowanym materiale w polskim tekście docelowym aż w 50% kontekstów dla szwedzkiego *sorg* wybrano odpowiedniki polskie o silniejszym nacechowaniu emocjonalnym. Zarówno porównanie frazeologicznej konceptualizacji tej emocji w obu językach, tj. jej objawów wyłaniających się ze związków frazeologicznych (łączliwych i stałych), jak i analiza translologiczna przeprowadzona na materiale korpusowym świadczą o tym, że pola znaczeniowe obu jednostek odnoszących się do tej samej emocji podstawowej jedynie częściowo się pokrywają. Można więc powtórzyć za A. Wierzbicką, że nazwy emocji podstawowych są kulturowymi artefaktami (Wierzbicka 1999:138). *Sorg* jest więc kulturowym artefaktem języka szwedzkiego, a *smutek* języka polskiego. Dlatego nie zawsze będą one dla siebie odpowiednimi ekwiwalentami przekładowymi.

Bibliografia

- Arnold, Magda B.
1968 „In defence of Arnold's theory of emotion”, *Psychological Bulletin* 70: 283–284.
- Athanasiadou, Angelika i Elżbieta Tabakowska (red.)
1998 *Speaking of Emotions*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Clore, Gerald, Andrew Ortony i Mark A. Foss
1987 „The psychological foundations of the affective lexicon”, *Journal of Personality and Social Psychology* 53: 751–766.
- Coulter, Jan
1986 „Affects and social context: Emotion definition as a social task”, w: Rom Harre (red.), 120–134.
- Dąbrówka, Andrzej i Ewa Geller
1995 *Słownik antonimów*. Warszawa: MCR.
- Dubisz, Stanisław (red.)
2006 *Słownik języka polskiego* (t. 3). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Duszak, Anna i Nina Pawlak (red.)
2003 *Anatomia gniewu – emocje negatywne w językach i kulturach świata*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
2005 *Anatomia szczęścia – emocje pozytywne w językach i kulturach świata*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Ekman, Paul
1973 „Cross cultural studies of facial expressions”, w: Paul Ekman (red.), 169–229.
1989 „The argument and evidence about universals in facial expressions of emotions”, w: Hugh Wagner i Antony Manstead (red.), 143–164.
1992 „An argument for basic emotions”, *Cognition and Emotion* 6: 169–200.
- Ekman, Paul i Richard Davidson (red.)
1998 *Natura emocji: podstawowe zagadnienia*. Przełożył Bogdan Wojciszke. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Fehr, Brendan i James A. Russel
1984 „Concept of emotion viewed from a prototype perspective”, *Journal of Experimental Psychology: General* 113: 464–486.

- Fries, Norbert
 1990 „Interjektionen und Interjektionsphrasen”, *Sprache und Pragmatik* 17: 1–43.
 1992 „Emocje. Aspekty eksperymentalne i lingwistyczne”, w: G. Falkenberg, N. Fries i J. Puzynina (red.), 105–133.
- Grochowski, Maciej
 1990 „Pojęcie zazdrości. Próba eksplikacji semantycznej”, *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska* XXXI–192: 37–49.
- Gruszczyńska, Ewa
 2001 *Linguistic Images of Emotions in Translation from Polish into Swedish*. Stockholm: Elanders Gotab.
 2003 „Gniew po polsku i po szwedzku”, w: Anna Duszak i Nina Pawlak (red.), 125–139.
 2005 „Szczęście po szwedzku – leksem ‘lycka’ w języku szwedzkim”, w: Anna Duszak i Nina Pawlak (red.), 93–103.
 2015 *Spotkania szwedzko-polskie za pośrednictwem przekładu*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Harkins, Jura i Anna Wierzbicka (red.)
 2001 *Emotions in Crosslinguistic Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Izard, Carroll E.
 1971 *The face of emotion*. Nowy Jork: Appleton – Century – Crofts.
- Johnson-Laird, Philip N. i Keith Oatley
 1989 „The language of emotions: an analysis of a semantic field”, *Cognition and Emotion* 3: 81–123.
- Lüdtke, Ulrike M. (red.)
 2015 *Emotion in Language – Theory – Research – Application*. Amsterdam: John Benjamins.
- Meyer, Robert, von Waldenfels i Zeman A. Ruprecht
 2006–2014 *ParaVoz – a simple web interface for querying parallel corpora*. Bern – Regensburg – Berlin.
- Müldner-Nieckowski, Piotr
 2003 *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Świat Książki.
- Nowakowska-Kempna, Iwona
 1995 *Konceptualizacja uczuć w języku polskim*. Warszawa: WSP TWP.

- Ortony, Andrew, Gerald Clore i Mark A. Foss
1987 „The referential structure of the affective lexicon”,
Cognitive Science 11: 361–381.
- Ortony, Andrew, Gerald Clore i Allan Collins
1988 *The Cognitive Structure of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Safarnejad, Fatemeh, Imrma Ho-Abdullah i Mat Awal Norsimah
2014 „Cultural Basis of Metaphors Translation: Case of Emotions in Persian and English”, *Asian Social Science* 10/7: 107–118.
- Shields, Kathleen i Michael Clarke (red.)
2011 *Translating Emotion*. Oxford: Peter Lang AG.
- Skorupka, Stanisław
1974 *Słownik frazeologiczny języka polskiego* (t. 1–2). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Spagińska-Pruszek, Agnieszka
2005 *Język emocji*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- Wierzbicka, Anna
1988 „Emotions across cultures: similarities and differences – a rejoinder to Konstantin Kolenda”, *American Anthropologist* 90(4): 982–983.
1990 „The semantics of emotions: fear and its relatives”, *Australian Journal of Linguistics* 10(2): 133–138.
1992 „Talking about emotions: semantics, culture, and cognition”, *Cognition and Emotion* 6(3/4): 285–319.
1994 „Emotion, language, and cultural scripts”, w: Shinobu Kitayama i Hazel Markus (red.), 130–198.
1999 *Język, umysł, kultura*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Źródła internetowe

NKJP

- 2017 *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, <http://nkjp.pl/>
[data dostępu: 1.08.2017].

SAOB

- 1898–2017 *Svenska Akademiens Ordbok*, <http://www.saob.se/>
[data dostępu: 20.08.2017].

SJP

2017 *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/smutek.html> [data dostępu: 20.08.2017].

Språkbanken

2017 <https://spraakbanken.gu.se/> [data dostępu: 1.08.2017].

Szwedzko-polski i polsko-szwedzki korpus równoległy

2017 <http://www.ils.uw.edu.pl/korpus/> [data dostępu: 20.08.2017]